

Кравченко Світлана,
к. філол. н., доц. (Луцьк)
УДК 007 : 304 : 070.1

Специфіка опрацювання джерельної бази в дослідженнях з історії української та зарубіжної періодики

У статті розглядаються особливості опрацювання іношомовних періодичних видань, складнощі, зумовлені лінгвістичними, соціокультурними та іншими факторами.

Ключові слова: мовний бар'єр, інокультурне середовище, контекст, суспільно-історичне тло, історичні алюзії, рецепція.

The article is about the peculiarities of work with foreign periodicals, barriers which were caused by some linguistic, social, cultural or other factors.

Keywords: linguistic barrier, foreign cultural environment, context, social and historical circumstances, historical allusions, reception.

В статье рассматриваются особенности проработки иноязычных периодических изданий, сложности, predetermined лингвистическими, социокультурными и другими факторами.

Ключевые слова: языковой барьер, инокультурная среда, контекст, общественно-исторический фон, исторические аллюзии, рецепция.

Робота з джерельною базою під час вивчення історичних етапів розвитку преси спирається на вже сформовану методологію та методику журналістикознавчих досліджень. Однак пресознавчі розвідки мають свою специфіку. У дослідженнях з історії української преси сформувався певні методологічні підходи й традиції, чого не можна сказати про зарубіжну періодику. В українській науці дослідження зарубіжної преси мають фрагментарний характер. Немає комплексних розробок, а також панорамних розвідок, які охоплювали б кілька історичних етапів. Відбувається процес становлення історії зарубіжної преси, а також формування методології та методики її дослідження.

Опрацювання іношомовних видань пов'язане з численними утрудненнями соціокультурного та психолінгвістичного походження. Во-

© Кравченко С., 2010

ни перешкоджають повноті та глибині засвоєння змісту публікацій чужомовного періодичного видання. Насамперед це мовний бар'єр, який існує навіть при досконалому володінні іноземною мовою. Чужомовний реципієнт, як правило, володіє літературною мовою і спирається на традиційну лексичну базу. Друковані ЗМІ відбивають передусім поточну мову, в якій безліч кліше, ідіом та фразеологічних зворотів, неологізмів, сленгових утворень. Їх лексичного значення в більшості випадків нема в найбільших словниках, оскільки значна частина таких розмовних форм ще не утвердилась у літературній мові. Якщо значення ідіом і фразеологічних зворотів ще можна відшукати у великих словниках, то неологізмів, розмовних форм та інших мовних утворень зазвичай там бракує. Для з'ясування їх значення потрібні спеціальні джерела, що утруднює прочитання текстів періодики, розуміння підтексту.

Яскравим прикладом можуть послужити слова "прометеїзм" і "прометеїст", які часто трапляються в польській міжвоєнній періодиці. У лінгвістичних словниках їх нема. У довідниковій літературі слово "прометеїзм" лише в деяких виданнях пояснюється як риса характеру людини – готовність до самопожертви і т. д., тобто похідне від Прометея, героя античної міфології. Прометеїзм у тому значенні, в якому слово вживалося у пресі міжвоєнної (як назва європейського політичного руху, який активно виявився в польському суспільстві 20–30-х рр. ХХ ст.) [8, 340], з'явилося лише в останні десятиліття. Ще на початку 90-х рр. в українських бібліотеках важко було відшукати інформацію про це явище та пов'язані з ним тенденції, як і про представників цього руху, яких називали прометеїстами. Всі радянські видання замовчували інформацію щодо прометеїзму, оскільки рух мав антирадянську спрямованість. Не всі сучасні українські енциклопедії містять це поняття, незважаючи на те, що явище безпосередньо стосувалося й України.

Мова друкованих ЗМІ завжди залежить і від характеру видання. Наприклад, наукові часописи послуговуються літературною лексикою та відповідною професійною термінологією. Популярні масові видання зазвичай відображають загальноживану, поточну, часто розмовну мову. Молодіжні часописи активно застосовують елементи молодіжного сленгу, які подекуди є незрозумілими представникам інших соціальних груп навіть у рідному культурному середовищі.

Опрацювання іношомовних друкованих джерел, окрім мовного бар'єра, стикається з багатьма іншими перешкодами. Достовірність і глибина засвоєння змісту залежать від знань соціокультурного контексту. Без орієнтування в соціокультурних реаліях життя на-

роду, преса якого досліджується, неможливе сприйняття публіцистичного тексту взагалі. Рецепція суспільних явищ, їх оцінки представниками різних ідеологічних та соціальних груп також можуть відрізнитися або навіть бути кардинально протилежними.

Соціально-культурні реалії та суспільно-політичні явища знаходять свій відбиток навіть у на перший погляд аполітичних журналістських публікаціях. Вони створюють тло, контекст, необхідний для глибокого розуміння виступів у пресі. Ті явища та події, пов'язані з життям багатьох країн і народів, у представників різних національних спільнот та політичних груп також мають різні, подекуди протилежні оцінки. Їх рецепція членами своєї соціокультурної спільноти та представниками інокультурного середовища завжди інша.

Наприклад, у французькій історії з ім'ям Наполеона пов'язана військова доблесть, розквіт французької армії, в уявленні французів він видатний полководець і національний герой. Поляки з нападом Наполеона на тодішню Російську імперію пов'язували свої надії на визволення з-під національного гніту. Рецепція Наполеона у масовій свідомості українців (традиційно негативна) великою мірою сформована радянською міфологією і надзвичайно далека від реального образу історичного діяча. Кардинально протилежні оцінки мала і діяльність ОУН у 20–30-х рр. в українській та польській періодиці, що виходила на території Польщі. Це ж можна сказати і про Коліївщину. Її рецепція польським та українським суспільством зумовлена як відмінністю національної свідомості, так і різноспрямованістю політичних інтенцій обох народів.

Велике значення для правдивого сприйняття змісту публіцистичного тексту має знання та розуміння соціальних міфів, що побутують у суспільстві. Особливо обплутане клубком міфів було у міжвоєнному польському суспільстві українське питання. Його постійно обговорювала як громадсько-політична, так і літературна періодика. Одна з публікацій 30-х рр. про шляхи вирішення українського питання в Польщі мала назву "Подай же руку козаки..." [6, 1]. У назві статті наявні кілька семантичних рівнів. Не випадкова цитата з Т. Шевченка містить насамперед історичні алюзії – Коліївщина та її "співець", неоднозначне ставлення до нього польського суспільства крізь призму по-різному прочитаної поеми "Гайдамаки". Лексема "козак" часто вживалася поляками як синонім до "українець". У назві статті вона має таке ж значення. Водночас сам звичай рукостискання у польській традиції надає назві тексту своєрідний етико-психологічний контекст.

Велику вагу мають знання історичного контексту описуваних подій та явищ. Дослідження преси іншого народу передбачає ґрун-

товні знання історії цього народу. Глибоке прочитання змісту публіцистичних текстів, їх історичних алюзій та ремінісценцій, культурологічного підтексту неможливе без історичної інформації. Коли розглядаються проблеми міжнаціональних взаємин, то велику вагу має розуміння різного значення одних і тих же історичних подій для різних народів. Важливі історичні умови та причини різної рецепції тих же явищ. Наприклад, битва під Віднем, в якій брали активну участь поряд із поляками й українці, у польській історії є великою перемогою поляків і християнства в цілому. В українській історії вона має свої деталі та своєрідний національний контекст.

У польській публіцистиці часто трапляються стосовно українських територій визначення "червоноруські землі", "Червона Русь", які вживалися найчастіше до земель, що пролягли від Дніпра до Дунаю. Іноді таке визначення польські автори застосовують і до західних територій – Галичини та ін. Популярне наукове дослідження, присвячене проблемі польсько-українських взаємин, мало назву "Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwieńskiej" ("Польсько-українська проблема в Червоноруській Землі") [7]. У XIX – на початку XX ст. у польській публіцистиці звичними щодо українців були лексеми "русини", "русинська мова" або "руська" чи "руські землі", які вживалися частіше за слова "українець", "українська". Іноді в цьому вбачали також певний дискримінаційний зміст.

Образ України в рецепції польського суспільства великою мірою зміфологізований і ускладнений численними символами та метафорами (степ, пишна рослинність, синє небо, козак, який грає на бандурі і тощо). Таким він склався історично, до його втаємничення багато зусиль доклали польські поети-романтики "української школи", які сформували казковий образ мальовничого, багатого і загадкового краю. Ключовою міфологемою того складного образу був степ, який дотепер у художній літературі залишається головною просторовою ознакою українських земель. Як прозорий і зрозумілий усім символ, ця лексема часто трапляється в польській публіцистиці. У тижневику "Волинь" була надрукована стаття під назвою "Duch na Stepie" (1933. – № 3), де йшлося про українські проблеми в II Речі Посполитій. Метафора степу, винесена у назву, не потребувала пояснення для польських читачів. Йшлося про настрій серед українського населення, викликані політикою польської влади та реальною ситуацією, що склалася в суспільстві.

У багатьох публіцистичних текстах міжвоєнного періоду можна знайти польську негативну рецепцію українця чи України в цілому, яка була викликана і традиційно асоціювалася в масовій свідомості

з трагічною минувиною. Найчастіше ці негативні асоціації пов'язані з подіями гайдамаччини, а замість лексеми "українець" вживаються жорстоке й криваве "різун", "гайдамака" і т. д.

Крім широкого соціокультурного та історичного контексту, велике значення для досліджень зарубіжної преси має засвоєння наукової методології, сформованої в журналістикознавстві тієї країни, періодика якої вивчається. Відмінність у наукових підходах, принципах і методах, а також розбіжність у термінологічно-поняттєвому апараті завжди існує. В українській науці потужною є традиція радянської епохи, тимчасом як методологія та методика західноєвропейського пресознавства формувалася дещо іншими шляхами.

Дослідження зарубіжної преси вимагає врахування основних наукових принципів та підходів, критеріїв та термінології того суспільства, преса якого є об'єктом дослідження. Комплексні дослідження вимагають формування певних спільних підходів, прийнятних для всіх країн. У польському журналістикознавстві, поряд із прийнятими і в українській науці видами "військова журналістика", "спортивна журналістика" тощо, виділяють "czasopiśmiennictwo literackie" – літературну журналістику [5, 135–136]. Тим часом в українській науці такого терміна немає.

У типології періодичних видань також є численні розбіжності. Наприклад, стосовно літературних видань в українських розвідках часто вживають визначення "літературно-художній", яке прийшло в українське пресознавство з радянської науки [1, 89]. Тоді як у польських та західноєвропейських джерелах зазвичай трапляється визначення "літературне", "літературно-наукове", "суспільно-літературне", "культурно-літературне" та ін. Дуже часто в польському пресознавстві трапляється визначення "kulturalno-literackie" (культурно-літературне), яке застосовується до видань, в яких літературна тематика подається в широкому культурному контексті [6, 42–45].

У західноєвропейській класифікації періодики виокремлюють такий вид часопису, як "magazyn" (польс.) (тип журнального видання, ілюстрований журнал), в англійській і французькій – "magazine", в німецькій – "magazin" ("магазин" – багатойлюстроване видання різномірного змісту, розраховане на широке коло читачів) [4, 117–118]. Такий тип видання, як і термін, набув свого поширення в англійській пресі XVIII ст., згодом – в інших європейських країнах. В українській науці він не застосовується.

Останнім часом в українському пресознавстві набув популярності метод контент-аналізу, про нього багато пишуть, розробляють механізм його практичного застосування. У західноєвропейському журналістикознавстві (французькому та німецькому) цей ме-

тод відомий вже на початку XX ст. В англійській науці – "content analysis", у французькій – "analyse du contenu", у польській – "analiza zawartości prasy" (аналіз змісту преси, метод, який досліджує кількісно-якісні характеристики змісту періодичних видань). Перші праці з цієї методики з'явилися в Європі в першій половині XX ст. У США метод контент-аналізу набув популярності в середині XX ст. Особливий акцент ставився на кількісному розвитку ЗМІ. В Україні активне практичне застосування має ця методика лише нині.

У французькому журналістикознавстві досить активно застосовується персоналістичний підхід до історії журналістики, яка викладається як історія найяскравіших постатей французьких журналістів [3]. Тоді як в українській історії журналістики лише закладаються основи такого підходу до аналізу історичного поступу національної журналістики.

Наукові знання кожного народу набувалися по-різному, формувалися і розвивалися своїми самобутніми шляхами. Тому, незважаючи на спільність багатьох підходів, методів та оцінок, кожна національна наука має свої погляди, часто зумовлені своєрідністю її історичного розвитку.

1. *Словник книгознавчих термінів*. – К., 2003.
2. *Encyklopedia wiedzy o prasie / pod red. Juliana Maślanki*. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976.
3. *Histoire du journalisme et des journalistes en France (du XVIIe siècle à nos jours)* / Christian Delporte. – Maître de conférences à L'Université de Roure et à L'Institut d'Etudes Politiques. – 1995.
4. *Łojek J. Dzeje prasy polskiej / J. Łojek, J. Mysliński, W. Władyka*. – Warszawa, 1988.
5. *Makowiecki A. Z. Czasopiśmiennictwo literackie // Słownik literatury polskiej XX wieku*. – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1996. – S. 135–136.
6. *"Podajrże ruku kozakowi..." // Wiadomości Literackie*. – 1936. – № 4. – S. 1–2.
7. *Problem polsko-ukraiński w Ziemi Czerwieńskiej*. – Warszawa : Polityka, 1938.
8. *Wielka encyklopedia PWN*. – Warszawa, 2004. – Т. 22.